

STRESZCZENIE:

Niezależna analiza prawna naruszeń przez Federację Rosyjską Konwencji w sprawie ludobójstwa w Ukrainie oraz obowiązek zapobiegania tej zbrodni

MAJ 2022

Słowo wstępne

Niniejszy raport to pierwsze opracowanie poruszające jedną z najbardziej spornych i ważkich kwestii związanych z inwazją Rosji na Ukrainę, a mianowicie to, czy ta wojna ma charakter ludobójczy. Niezwykle istotnym jest fakt, że w obliczu wciąż toczących się walk nowoczesne narzędzia pozwalają nam zbadać to zagadnienie i dotrzeć do prawdy.

Podczas gdy słowo ludobójstwo jest równie powszechnie używane, co kontrowersyjne, formułowanie nieprecyzyjnych definicji nie jest wskazanym zabiegiem. Niezbędne jest zatem jasne przedstawienie faktów z wykorzystaniem możliwości stwarzanych przez nowoczesne metody śledcze oraz analiza prawna przeprowadzona zgodnie z przepisami obowiązującego prawa.

Niniejszy raport jest projektem autorstwa New Lines Institute oraz Centrum Praw Człowieka im. Raoula Wallenberga. W celu przeprowadzenia rzetelnej oceny opisywanego zagadnienia instytucje te powołały trzy zespoły ekspertów. W ich skład weszli prawnicy i eksperci badający ludobójstwo, specjaliści zajmujących się rozpoznaniem z ogólnodostępnych źródeł (OSINT) oraz lingwiści, którzy w swojej pracy korzystali z bogatych materiałów źródłowych, tj. przechwyconej korespondencji i zeznań świadków.

New Lines Institute i Centrum Praw Człowieka im. Raoula Wallenberga mają w swoim dorobku obszerne opracowania na temat ludobójstwa Rohingya i Ujgurów. Sporządziły one między innymi pierwszy raport potwierdzający ludobójstwo w Sinciang w rozumieniu „Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa” z 1948 roku.

W prezentowanym raporcie stwierdzamy, że Rosja ponosi odpowiedzialność państwową za naruszenie Artykułu II i Artykułu III (c) „Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa”, której treścią jest związana. Stwierdzamy ponadto bezspornie istniejące, wysokie ryzyko wystąpienia ludobójstwa oraz wynikający z niego obowiązek zapobiegania tej zbrodni przez państwo, zgodnie z treścią Artykułu I „Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa”.

Niniejszy raport to pierwszy dokument tego rodzaju, ale z pewnością nie ostatnie słowo w tym temacie. Mamy nadzieję, że pojawią się kolejne podobne opracowania.

dr Azeem Ibrahim

Dyrektor ds. Inicjatyw Specjalnych

New Lines Institute for Strategy and Policy

Waszyngton, D.C.

Streszczenie

Niniejszy raport prezentuje niezależne badanie dotyczące naruszeń przez Rosję Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa (Konwencji w sprawie ludobójstwa) podczas jej inwazji na Ukrainę. Autorzy opracowania stwierdzają istnienie:

- 1) uzasadnionych podstaw do stwierdzenia, że Rosja ponosi odpowiedzialność za (i) bezpośrednie i publiczne podżeganie do ludobójstwa oraz (ii) ludobójstwo polegające na zamiarze zniszczenia ukraińskiej grupy narodowej w części; a także
- 2) istnienie poważnego ryzyka popełnienia ludobójstwa w Ukrainie, co pociąga za sobą prawne zobowiązanie wszystkich państw do zapobiegania tej zbrodni.

I. Grupa chroniona. Ukraińska grupa narodowa jest uznawana zarówno w polityce krajowej jak i na arenie międzynarodowej. Została też wyraźnie uznana przez Rosję w formalnych stosunkach międzypaństwowych, a co za tym idzie, podlega ochronie na mocy Konwencji w sprawie ludobójstwa.

II. Podżeganie do ludobójstwa. Zgodnie z zapisami Art. III (c) Konwencji w sprawie ludobójstwa, bezpośrednie i publiczne podżeganie do popełnienia tej zbrodni stanowi odrębne przestępstwo, niezależnie od tego, czy w jego wyniku ludobójstwo zostało popełnione, czy też nie.

III. Podżeganie do ludobójstwa sterowane przez państwo rosyjskie.

- a) **Negowanie ukraińskiej tożsamości.** Rosyjscy urzędnicy wysokiego szczebla i komentatorzy mediów państwowych wielokrotnie zaprzeczali istnieniu odrębnej tożsamości ukraińskiej, sugerując, że osoby identyfikujące się jako Ukraińcy, zagrażają jednoci Rosji lub dopuszczają się nazizmu, a zatem zasługują na karę. Zgodnie z treścią opracowania ONZ dotyczącego oceny ryzyka popełnienia masowych zbrodni, zaprzeczanie istnieniu grup chronionych jest szczególnym znamieniem ludobójstwa.
- b) **Oskarżenie w lustrze.** „Oskarżenie w lustrze” to najpotężniejsza, historycznie powtarzająca się forma podżegania, w której sprawca oskarża grupę docelową o planowanie zbrodni, które sam zamierza popełnić, przedstawiając grupę ofiar jako zagrożenie egzystencjalne i sprawiając, że stosowanie wobec niej przemocy wydaje się aktem obrony i koniecznością. Prezydent Putin i rosyjscy urzędnicy oskarżyli Ukrainę o ludobójstwo lub eksterminację ludności cywilnej na wspieranych przez Rosję obszarach kontrolowanych przez separatystów. Stało się to pretekstem do inwazji na Ukrainę.
- c) **„Denazyfikacja” i dehumanizacja.** Rosyjscy urzędnicy i media państwowe wielokrotnie przywołują termin „denazyfikacja” jako jeden z głównych celów inwazji i powszechnie opisują Ukraińców jako podludzi („zombi”, „bestialscy” lub „podrzędni”), chorych lub skażonych („szumowiny”, „brud”, „nieład”) lub stanowiących zagrożenie egzystencjalne i uosobienie zła („nazizm”, „hitlerowska młodzież”, „Trzecia Rzesza”). Retoryka ta jest używana w stosunku do znacznej części lub całego pokolenia Ukraińców. Przedstawia się ich jako nazistów i śmiertelnych wrogów, a zatem uzasadniony lub wręcz konieczny cel do zniszczenia.
- d) **Postrzeganie Ukraińców jako zagrożenia egzystencjalnego.** Sterowana przez państwo rosyjskie kampania podżegania do ludobójstwa bezpośrednio łączy obecną inwazję z „Wielką Wojną Ojczyźnianą” prowadzoną przez Związek Radziecki przeciwko hitlerowskiemu Niemcom. Zabieg taki wzmacnia oddziaływanie propagandy na rosyjską opinię publiczną, skłaniając ją do popełniania lub aprobowania masowych zbrodni. 5 kwietnia 2022 roku Dmitrij Miedwiediew, pełniący obecnie funkcję wiceprzewodniczącego rosyjskiej Rady Bezpieczeństwa, napisał: „ponieważ

Ukraina przekształciła się w III Rzeszę... spotka ją ten sam los... zasłużyła sobie na to! Tych zadań nie da się wykonać natychmiast. I nie będą one rozstrzygane tylko na polach bitew".

W przeddzień powszechnie świętowanego Dnia Zwycięstwa, upamiętniającego wiktoryę Związku Radzieckiego nad nazistowskimi Niemcami, prezydent Putin wysłał telegram do wspieranych przez Rosję separatystów, w którym napisał, że Rosjanie walczą „o wyzwolenie ojczystej ziemi od nazistowskiego plugastwa” zapewniając, że „zwycięstwo będzie nasze, tak jak w 1945 roku”. Rosyjska Cerkiew Prawosławna publicznie wzmocniła to historyczne porównanie, chwalać walkę Rosji z nazistami.

- e) **Warunkowanie rosyjskiej opinii publicznej na popełnianie lub tolerowanie okrucieństw.** Kreml zaprzecza okrucieństwom popełnianym przez jego siły zbrojne i nagradza żołnierzy podejrzanych o masowe mordy w Ukrainie, torując w ten sposób drogę do popełniania kolejnych zbrodni przez wojskowych oraz ułatwiając akceptację takich czynów przez rosyjską opinię publiczną. Rozpowszechniając i wzmacniając swoją propagandę za pomocą kontrolowanych mediów i skrajnej cenzury w czasie wojny, Kreml ma możliwość bezpośredniego podburzania opinii publicznej. Propagatorami tego typu propagandy są niezwykle wpływowe osoby ze świata polityki, religii i mediów państwowych, w tym prezydent Putin. Istnieje coraz więcej dowodów na to, że rosyjscy żołnierze przyswoili sobie państwową kampanię propagandową i reagują na nią, powtarzając jej treści oraz dopuszczając się okrucieństw. Wśród doniesień o wypowiedziach żołnierzy można wymienić między innymi: groźby zgwałcenia „każdej nazistowskiej dziwki”, „polowanie na nazistów”, „wyzwolimy was od nazistów”, „jesteśmy tu po to, aby oczyścić was z brudu” (słowa wypowiedziane po publicznej egzekucji).

- IV. **Zamiar ludobójczy.** Tym co wyróżnia ludobójstwo jako zbrodnię, jest „zamiar wyniszczenia, w całości lub w części, [grupy chronionej] jako takiej”. Zamiar ten można przypisać państwu na podstawie dowodów poświadczających istnienie ogólnego planu (obejmującego oficjalne oświadczenia, dokumenty czy politykę) lub można go wywieść ze swoistego schematu systematycznie popełnianych okrucieństw, wymierzonych w grupę chronioną. Na zamiar dokonania ludobójstwa może też wskazywać łączne występowanie pięciu aktów będących jego przejawem, tj.: zabijanie, wyrządzanie poważnych szkód, rozmyślne stwarzanie fizycznie szkodliwych warunków życia, stosowanie środków zapobiegających urodzeniom oraz przymusowe przekazywanie dzieci innej grupie.

- a) **Ludobójczy plan.** O istnieniu „ogólnego planu” wyniszczenia ukraińskiej grupy narodowej może częściowo świadczyć podżeganie do ludobójstwa, będące siłą napędową trwającej obecnie inwazji lub wyraźne wzorce i metody dokonywania zbrodni, wskazujące na istnienie określonej polityki wojskowej.

- V. **Ludobójczy model wyniszczenia Ukraińców.**

- a) **Masowe mordy.** Na okupowanych terytoriach siły rosyjskie przeprowadzają masowe egzekucje ukraińskich cywilów. Charakteryzuje je wspólny schemat metod zabijania - wiązanie rąk, tortury i strzały w głowę z bliskiej odległości. Dobrze udokumentowana masakra w Buczy może wskazywać na konsekwentną taktykę stosowaną przez siły rosyjskie na niedostępnych obecnie terenach okupowanych. Liczba masowych grobów na terenach kontrolowanych przez Rosjan szybko się zwiększa, co zostało udokumentowane przez śledczych i poparte zdjęciami satelitarnymi, choć pełna skala mordów nie będzie znana bez uzyskania dostępu do miejsc kontrolowanych w tej chwili przez siły rosyjskie.

- b) **Celowe ataki na miejsca schronienia, drogi ewakuacyjne i korytarze humanitarne.** Siły rosyjskie przeprowadzają systematyczne ataki na miejsca schronienia i drogi ewakuacyjne. Precyzja tych ataków sugeruje istnienie określonej polityki wojskowej. Ludność cywilna na terenach oblężonych lub objętych konfliktem jest zabijana lub zamykana w pułapkach.
- c) **Masowe bombardowanie obszarów mieszkalnych.** Na gęsto zaludnionych terenach, w co najmniej ośmiu ukraińskich obwodach, siły rosyjskie zastosowały na szeroką skalę broń masowego rażenia o działaniu rozproszonym, czyli amunicję kasetową.
- d) **Rosyjskie oblężenia wojskowe: Rozmyślne i systematyczne stwarzanie warunków zagrażających życiu.** Rosyjskie oddziały z premedytacją stwarzały warunki życia obliczone na doprowadzenie do fizycznej zagłady Ukraińców, nieustannie bombardując tereny oblężone, zarówno od wewnątrz, jak i z zewnątrz.
- i. **Niszczanie infrastruktury krytycznej.** Siły rosyjskie stosują podobny brutalny schemat oblegania ukraińskich miast, odcinając już na samym początku dostęp do wody, energii i komunikacji, a następnie niszcząc placówki medyczne, magazyny zboża i centra dystrybucji pomocy. Prowadzą strategię i politykę wojskową polegającą na celowym stwarzaniu nieznośnych do życia warunków. Takie skoordynowane działania wojsk rosyjskich, mające na celu pozbawienie mieszkańców Ukrainy podstawowych środków do życia i uwięzienie ich w nieludzkich warunkach, dowodzą, że oblężenia są obliczone na doprowadzenie do fizycznego wyniszczenia tych osób. Według stanu na dzień 15 kwietnia 1,4 miliona ludzi na dotkniętej konfliktem wschodniej Ukrainie nie ma dostępu do bezpiecznych źródeł wody, a kolejne 4,6 miliona nie ma odpowiedniego dostępu do wody.
 - ii. **Ataki na placówki służby zdrowia.** Do 25 maja Światowa Organizacja Zdrowia udokumentowała 248 ataków na ukraińskie placówki opieki medycznej. Konsekwentne i celowe ataki sił rosyjskich na szpitale położnicze wskazują w sposób szczególny na zamiar dokonania ludobójstwa, wypełniając cztery z pięciu przesłanek tej zbrodni: zabicie lub spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, pogorszenie ogólnych warunków prowadzące do zagrożenia życia oraz uniemożliwienie ukraińskim kobietom bezpiecznego porodu.
 - iii. **Niszczanie i konfiskata artykułów pierwszej potrzeby, pomocy humanitarnej i zboża.** Siły rosyjskie zniszczyły lub zarekwirowały ogromne zapasy zboża, wywożąc setki tysięcy ton ziarna do Rosji, a także wielokrotnie blokowały lub zatrzymywały pomoc humanitarną lub pracowników próbujących ewakuować ludność cywilną, wykorzystując głód jako broń wojenną.
 - iv. **Inne przykłady tworzenia warunków zagrażających życiu.** Siły rosyjskie przetrzymują Ukraińców w różnych lokalizacjach, bez dostępu do podstawowych środków do życia, co w niektórych przypadkach prowadzi do bezpośredniej śmierci przez uduszenie lub zagłodzenie.
- e) **Gwałty i przemoc seksualna.** Doniesienia o przemoc seksualnej i gwałtach dokonywanych na terenach okupowanych przez Rosję wskazują na powszechny i systematyczny charakter tych czynów. Obejmują one gwałty zbiorowe, gwałty w domach i miejscach schronienia, gwałty rodziców na oczach dzieci i dzieci na oczach rodziców oraz niewolnictwo seksualne. Gwałty i przemoc seksualna mogą wypełniać

wiele przesłanek aktów ludobójstwa, m.in.: zapobieganie urodzeniom oraz powodować długotrwałe szkody natury psychicznej i biologicznej. Prawdziwą skalę przemocy seksualnej w czasie tej wojny poznamy dopiero z czasem, choć prawdopodobnie nigdy nie wyjdzie ona na jaw w pełni.

- f) **Przymusowe przesiedlenia Ukraińców.** Rosja informuje, że od chwili rozpoczęcia inwazji z Ukrainy do Rosji przesiedlonych zostało ponad milion osób, w tym ponad 180 000 dzieci. Uchodźcy i urzędnicy twierdzą, że przesiedlono ich przy użyciu siły lub groźby jej użycia. Według doniesień ukraińskich urzędników, Rosja przeprowadza reformę swego ustawodawstwa w celu przyspieszenia adopcji dzieci z Donbasu, a dzieci ukraińskie przymusowo wysłane do Rosji są zmuszane do uczęszczania na lekcje języka rosyjskiego. Przymusowe relokacje ukraińskich dzieci do Rosji stanowią akt ludobójstwa w myśl art. II(e) Konwencji w sprawie ludobójstwa.

VI. Zamiar zniszczenia ukraińskiej grupy narodowej w części. O zamiarze zniszczenia grupy „w części” decyduje nie tylko liczba ofiar ukraińskich, która jest znacznie zaniżona. Skalę okrucieństw, których ofiarą padli Ukraińcy należy określić w odniesieniu do obszaru działań lub kontroli sprawowanej przez Rosję. Wojska rosyjskie, po wycofaniu się z okupowanych obszarów, pozostawiły po sobie ogrom zniszczeń fizycznych, w tym dowody masowych egzekucji dokonywanych z bliskiej odległości, tortur, destrukcji istotnej infrastruktury oraz gwałtów i przemocy seksualnej. Kolejnym dowodem na zamiar częściowego zniszczenia ukraińskiej grupy narodowej jest selektywne namierzanie ukraińskich przywódców i działaczy w celu ich uprowadzenia lub zamordowania, ponieważ postacie te są symbolem danej grupy lub pełnią rolę niezbędną do jej przetrwania.

VII. Obowiązek zapobiegania ludobójstwu. Państwa mają prawny obowiązek zapobiegania ludobójstwu poza swoimi granicami, gdy tylko uświadomią sobie poważne ryzyko jego wystąpienia. Oba te zjawiska zostały precyzyjnie opisane w niniejszym raporcie, zatem państwa nie mogą zasłaniać się niewiedzą na ich temat. Konwencja w sprawie ludobójstwa nakłada na nie minimalny obowiązek prawny polegający na podjęciu rozsądnych działań, które przyczynią się do zapobieżenia ludobójstwu i ochrony bezbronnej ukraińskiej ludności cywilnej przed bezpośrednim zagrożeniem tą zbrodnią.